

ELS CAMPANARS I LLURS
CAMPANES DE SANTA MARIA
DEL MAR I DE LA CATEDRAL DE
BARCELONA
(Notes històriques)

per J. M. MARTÍ BONET
canonge

25 de gener de 2013
Santa Maria del Mar de Barcelona

©autor del llibre i Arxiu Diocesà de
Barcelona
Autoedició 11-II-2013
Dipòsit i distribució: Arxiu Diocesà de
Barcelona i Museu Diocesà de Barcelona

PRÒLEG: Les campanes convoquen a l'església

Pocs dies abans de la defunció de Mn. Ignasi Mora (1-01-2013), ell mateix ens enviava aquest comunicat: “ *Les cinc campanes (Vedada, Andrea, Maria Salvaterra, Conventual Quaresma, Assumpta) de Santa Maria del Mar de Barcelona ja restaurades estan exposades al temple parroquial de Sta. Maria a fi que el fidels i visitants les puguin contemplar de prop i gaudir de la seva bellesa i disseny*”. Des del diumenge passat ja han ascendit a les altures tritllejant i dringant amb els seus repics i repicons des de la seva segura, ara, espadanya. I continuava Mn. Mora: “Les campanes faran la seva missió en una ciutat com Barcelona, la qual viu sovint la vida d’anonimat i alhora necessita l’escalf i la presència d’aquets sons de companyia, de festa i d’esdeveniments. Aquestes ens han de recordar la vida social i religiosa i sentir-nos ciutadans, habitants de la nostra terra i amants de la nostra fe”.

Mn. Mora em va invitar (i vosaltres també m’heu invitat) per parlar sobre els campanars i campanes d’aquí el barri gòtic. Tanmateix estic ben segur que no sóc jo qui parlo sinó les mateixes campanes. Escolteu el seu so i el silenci que llisca sobre i després dels mateixos sons. Les campanes parlen convocant-nos a l’*ecclesia* o el que és el mateix a l’assemblea i el bon veïnatge. Així ho deia el projecte d’inscripció (traduïda) de la campana més gran de la Catedral de Barcelona la Eulàlia, que té cinc tones:

*Per mi els veïns mengen
Per mi es lleven
Per mi comencen llurs tasques
Per mi descansen
Per mi viuen les escoles
Per mi es regeixen els espectacles
Per mi els curials guanyen
Per mi els metges guareixen
Per mi els clergues canten
I per mi el Senyor Jesús us porti a la glòria*

I una altra inscripció més comuna diu:

*Vivos voco/ Mortuos plango
Festa decoro/ Fulgura frango*

Vivos voco- els vius crido: Els convida a l’oració en tocar per exemple, a lloar Déu, l’Angelus o la queda.

Mortuos plango- ploro els morts: Tocar a morts i a l’enterrament.

Festa decoro- decoro les festes: Tritllejar en les vigílies de les festivitats i en el mateix dia repicar per processons i els baptismes.

Fulgura frango- esberlo els llamps: Tocar a bon temps.

Les campanes per raó de la benedicció han esdevingut objectes sagrats (*res sacrae*). Totes aquestes funcions són molt notables i útils però de totes elles excel·leix la de convocar a l’assemblea que és el mateix que dir convocar a l’*ecclesia*.

Ecclesia és una paraula grega que vol dir reunió, assemblea. I aquesta caldria que fos la característica de les nostres esglésies. Nosaltres, cristians, no anem al temple en el sentit precristià o del poble jueu o pagà que és la casa només del Déu o déus en la que sols Ell o ells hi habiten i sols s’admet excepcionalment que hi entrin els seus sacerdots. El temple cristià o *ecclesia* és la casa dels cristians que tot reunint-se formant església o assemblea. I així Jesucrist es fa present. Aquest és el significat profund i peculiar de les nostres

esglésies o *ecclesiae*. Se'ns convoca a participar en l'assemblea i aquesta funció prèvia se li atribueix i encomana simbòlicament a les campanes. Convoquen la gent, la bona gent, la gent de bona voluntat, els fidels...

Bones campanes tenim en els nostres temples artístics. L'art de la campana és esplèndid: És l'art en acció. Com també ho és la litúrgia, tant important com l'art estàtic de la pintura, la escultura, l'orfebreria... I aquest art de la campana corona les nostres esglésies. Aquí a Barcelona, aquí a la basílica de Sta. Maria del Mar i també aquí a la catedral, o a Sant Just i Pastor o a Santa Maria del Pi hi ha moltes campanes, però també hi ha monuments, molt bonics i artístics, que donen a les campanes el seu meravellós suport. Però ens preguntem què passa a Barcelona que dins d'ella, en el Barri Gòtic, i, en el de l'Eixample, al menys tres milions de persones visiten i emplen les nostres esglésies: Catedral, Santa Maria del Mar i Sagrada Família. Però ja des del principi allà en el segle XIV simultàniament Sta. Maria del Mar, del Pi, Sant Just i Pastor i la Catedral es construïen simultàniament. No hi ha cap ciutat a Europa, que en el mateix temps i en un radi de mig kilòmetre, es construïxin quatre grans basíliques. Quan els paletes aixecaven la catedral des de ella es veien amb els de Sta. Maria del Mar i aquests amb els de Sant Just i Pastor i Santa Maria del Pi. Què passava en la Barcelona de Jaume II i del bisbe Ponç de Gualba? Què hi passava? Doncs que hi havia molta fe i molt poder i diners. Així diuen els poetes romàntics que els mateixos peixos del "*Mare nostrum*" no podien transitar si no portaven en llurs dors les quatre barres, símbol del poder i hegemonia sobre els països catalans, Cerdanya, Sicília, Neopatria. Hi havia molta fe (perquè creien el que feien) i molts diners. Ara no hi ha diners i la fe és escassa però les nostres esglésies monumentals de Barcelona són plenes de gent. Cóm entendre aquest fenomen? Òbviament existeix un grup molt entusiasta com sou vosaltres, els assistents a aquest acte, que fa real el que veiem i constatem. Tot i que cal dir que ha sorgit, de sobte, una nova raça a la que nosaltres mateixos algun cop hi participem, especialment durant l'estiu. Una raça nova de gent inquieta, però molt pacífica, que dia rere dia emplena els nostres monuments: les nostres cinc basíliques de Barcelona (Catedral, Pi, Santa Maria del Mar, Sants Just i Pastor i Sagrada Família): Són els turistes: gent bona, ben curiosa, sempre atenta, mirant-ho tot, resseguint-ho tot, preocupats pel plànol que porten voltejant, amb cara de intel·ligents (que és massa), informant-se de tot, preguntant-ho tot. Diuen que gaudeixen molt i deu ser cert! Però algun cop són un xic pesats! Malgrat tot són gent meravellosa encara que diuen que estan cansats. Esgotament que hom palesa en el fet que banc o àdhuc esglaó que troben s'hi asseuen. Gaudeixen, però estan cansats... Els joves porten una ampolleta d'aigua per no deshidratar-se... Tanmateix cal proclamar: benaurats els turistes! Ens poden ajudar, però per part nostra cal canviar el "xip". Avui dia aquí el Barri Gòtic i a la Sagrada Família no és correcte dir que les nostres esglésies romanen buides. No! Hi ha milions de persones. Cal canviar, no esperar que vinguin. Ja han vingut! Cal estimular que participin en la gran festa de l'art i dels continguts sacres del mateix art. Ja hi són i cal invitar-los i donar la mà a que entrin, a que gaudeixin de l'art. Però si és possible també de la reunió cristiana, de l'assemblea de l'*ecclesia*... Se'ns convoca i se us convoca a participar en l'art i si voleu en la nostra celebració de la fe.

Cal iniciar un bon itinerari: les claus de volta indiquen el camí que hem de fer. El camí no és altra que el de la **Via Sacra**, com si us trobéssiu als fòrums

romans. És com si pugéssim cap el Campidoglio de Roma, on eren divinitzats els emperadors o els grans *vincitores* (Nica) que rebien el reconeixement o la glòria. Tots passaven sempre sota l'Arc de Triomf... Així es celebraven les grans victòries. Aquí el "victor" és Jesús, mort i ressuscitat en l'altar que representa el seu sepulcre amb les estovalles o mortalla del seu cos sepultat, emparat per la Bíblia, per la paraula de Déu i per les paraules de la consagració. Aquí Jesús és present i aquí Jesús venç la mort i ressuscita. I així podríem anar explicant els continguts de les nostres cinc basíliques. Dic moltes vegades: *"En la Catedral no hi ha un pam sense que m'expliqui una història entranyable. A mi les pedres em parlen"*. Les nostres 5 basíliques són riquíssimes de continguts d'art i de simbologia religiosa...

Serveixen les paraules anteriors com a pròleg del temari següent:

TAULA

Definicions: campanes i campanars	6
Primers referents en les cultures i llurs finalitats.....	6
Les campanes litúrgiques	6
Les campanes i campanars defineixen la fe d'un poble. Són l'emblema de les nostres antigues localitats	7
Comunidors i campanes	8
Es poden tirar rocs des d'una torre-campanar?.....	9
Les campanes i els dos campanars de Santa Maria del Mar. L'enutjós "dret de campana".....	10
Noms ben curiosos per les campanes de Santa Maria del Mar.....	11
Cóm es fa o es feia una campana?	12
La difícil col·locació a dalt el campanar de les campanes	12
Les campanes del campanar litúrgic de la catedral. El seny del lladre.....	12
La Tomasa de la catedral	14
Els sis rellotges de la Catedral.....	15
Eulàlia al campanar civil o del rellotge	15
L'Honorata, o del sometent, tres vegades condemnada.....	16
Els tocs. El toc del lladre i el toc del rei.....	16
El bateig de les campanes	17
Oració de la benedicció d'una campana.....	18
Les boniques inscripcions de les campanes	18
Frases i proverbis de les campanes	19
Curiositats:.....	20
La nola de Sant Paulí de Nola	20
Un element ben necessari a dalt del campanar.....	21
Dedicatòria de benedicció de les campanes a Llardecans.....	22
Poesies i cançons.....	22
Últim comunicat de Mn. Ignasi Mora.....	24

Definicions: campanes i campanars

Si mirem els diccionaris, aquests ens posen les definicions del que són els campanars i les campanes. D'aquestes últimes que també s'anomenen *signum*, *nola*, *clocca* (de cloquer) trobem la següent definició: es diu campana a l'instrument de percussió de metall, generalment de bronze i que té la forma d'un vas rodó d'amplària creixent devers la boca, el qual va suspès boca avall i sona quan les parets són percutides per un batall a l'interior o per un martell de l'exterior.

La definició de campanar és la següent: torre d'una església o extrem superior d'un edifici on hi ha suspeses les campanes.

Primers referents en les cultures i llurs finalitats

La campana es troba ja en totes les civilitzacions antigues a partir de les d'Orient Mitjà. Ha estat utilitzat al llarg de la seva història per a senyals culturals, festives, de dol, de perill, de les hores, de convocatòria, etc.

També cal fixar-se que les campanes no es crearen per una finalitat exclusiva musical malgrat que es donen concerts de campanes en alguna ciutat europea (àdhuc a Barcelona l'any 1998) però sempre és una excepció. En aquest últim aspecte podríem considerar el "carilló".

Referent als campanars, cal dir que hem considerat com a primers exemplars els de Sant Apol·linar el Nou, Sant Apol·linar in Clase i Sant Francesc, tots ells a Ravenna (Itàlia). Són del segle IX i de planta circular. En època romànica ja són circulars o de planta quadrada¹.

Tot seguit parlarem de la tradició que diu que Sant Paulí de Nola fou el que inicià les campanes a Occident.

Les campanes litúrgiques

La campana pròpiament dita ja la trobem en el segle VI anomenant-se també *signum*, *nola*, *clocca* (d'aquí que "cloquer" sigui el campanar). A occident ja és conegut aquest atuell de culte al segle VI, i no només com a campana de mà, sinó també com a campana suspesa. Vers l'any 800 eren esteses arreu les campanes pel servei del culte diví, fins i tot a les petites esglésies. A l'orient hi entraren al segle IX, essent limitat el seu ús litúrgic i no podent arribar a substituir, ni fins avui, l'antic *semantron*. En els seus inicis les campanes no tenien cap forma i eren petites; sovint tenien quatre o vuit cares. En temps més antics estaven formades per làmines de ferro o de coure tallades; al segle IX n'hi havia de fosa (*vasa fusilia*) i de preparades a la farga (*vasa productilia*). Més tard totes les campanes eren de fosa. Al segle XI ja eren nombroses a moltes esglésies, entrant el costum de donar-los un nom per tal de distingir-les. Els noms de les campanes es prenen del sant a qui eren dedicades, del nom del que les pagava, del fi especial al qual se les destinava o d'alguna especialitat de la campana (*pretiosa*, *gloriosa*, *cantabona*, etc). Hi ha la cèlebre "gloriosa" de la catedral catòlica d'Erfurt que pesa 7 tones; a la "Tomasa" de la catedral de Barcelona que té un so molt majestuós i pesa tres tones. El ritu de la benedicció de les campanes es pot seguir fins al segle VIII. Aquest ritu, però, era molt senzill en els seus inicis i el seu ús es generalitzà a poc a poc. La significació litúrgica de la campana està compresa

---

¹ Són de planta circular alguns campanars com de Pisa, de Santa Coloma d'Andorra..., i de planta quadrada amb diversos pisos i finestres dobles bé amb un sol campanar per església (Lucca, Breda, Taüll, Boí...) bé amb dos campanars a la façana (Cuixà, Ripoll, Canigó, Sant Pere de Rodes...).

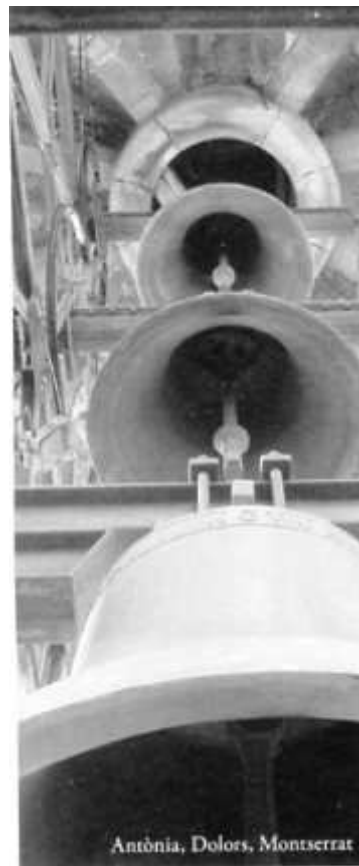
sovint en la inscripció que porta. Les campanes, que per raó de la benedicció han esdevingut objectes sagrats (*res sacrae*), no poden servir a finalitats profanes sense el consentiment exprés o tàcit del bisbe. Fins aquí algunes generalitats sobre les campanes. Hi havia dins l'església un ofici o servei litúrgic que s'anomenava "ordre menor de l'ostariat". Qui el rebia se li encarregava el ministeri de convocar els fidels tocant les campanes; es feia el ritu posant-li a la mà la corda de tocar les campanes o tocant una petita campaneta. L'ostariat era una cerimònia que es donava ja en el segle XII, però que es va extingir després del Concili Vaticà II, el segle passat.

Les campanes i campanars defineixen la fe d'un poble. Són l'emblema de les nostres antigues localitats

És ben cert que els campanars i les campanes han arrelat en el més íntim dels cors dels nostres pobles. Hom observa, per exemple des dels terrats de la Catedral de Barcelona o des dels campanars del Pi, i Santa Maria del Mar el senyoriu d'aquests elements que amb els seus repics i repicons, o amb uns sons contundents de les hores i quarts d'hores donen bellesa, joia i pausa, i després d'ells un silenci profund.

El so de les campanes i la majestuositat i esveltesa dels seus campanars defineixen un poble i una fe ben cristiana. Així quan busquem a les postals turístiques una bona imatge d'un poble o poblet nostre que visitem difícilment en trobarem alguna on no hi hagi el campanar de l'església. Per atzar hem fet la comprovació en una edició de molts volums que explica la geografia dels pobles i comarques del nostre país. En més d'un 70% de les vegades que s'obren llurs pàgines, es pot veure un campanar. Deduïm, doncs, que aquest serà possiblement l'emblema dels pobles. Avui dia ens resulta molt difícil d'entendre com vivien les persones de fa centenars d'anys, quan no hi havia ni ràdio, ni televisió, i poca gent tenia el rellotge que avui pauta la nostra vida i el nostre treball. Tot el poble estava pendent del rellotge del campanar que marcava les hores de l'ofici diví que tenia lloc a l'església, almenys quatre cops al dia: l'hora de les Laudes o l'hora de llevar-se de bon matí, quan encara era fosc; en el moment de la elevació de la sagrada forma en la missa matinal quan els pagesos ja estaven al camp; el migdia o hora de l'àngelus —pregària mariana—, hora de fer una *aturada* al camp per menjar o per fer el ressopó per aquells que no menjaven fins després de les dotze. Les vespres eren l'últim toc de les campanes, quan la gent ja havia de ser a casa seva, a prop del foc o, com es deia, a l'escalfa-panxes.

Els tocs de campanes també indicaven els esdeveniments com el naixement d'un infant o la defunció d'un feligrès: un home difunt tenia tres tocs, una dona dos, i un clergue sacerdot set tocs. Àdhuc en alguns pobles es podia determinar en quina masia havia nascut l'infant i si era un nen o una nena. Cada campana també estava batejada amb un nom concret, sempre femení. Per exemple, és famosa la Tomasa de la Catedral de Barcelona. A Santa Maria del Mar: la Vedada, la Serena, l'Assumpta, la Andrea, la Quaresma i la Maria

Salvatella. La Tomasa es deia així recordant a Sant Tomàs Becket. Pels canonges aquesta darrera campana toca quan prenen possessió i quan són enterrats, tal i com diu el ritual propi de la Catedral de Barcelona.

Comunidors i campanes

Molts campanars dels nostres pobles tenien unes nobles funcions: la peculiar litúrgia, de rellotge i el fer efectiu el ritual de comunir o espantar les tempestats i pestes que tant mal feien en els nostres camps i cases. També servien per a beneir el terme. Eren torres de “comunitories”. Algunes vegades aquestes torres es distingien dels campanars pròpiament dits, essent, però, més petites d'aquells les torres pròpiament dites campanars. En el cas de la catedral o de Santa Maria del Mar en haver-hi dues torres, la del rellotge o horària servia per la funció de “comunir”. Freqüentment, doncs, el “comunidor” era una torre ben determinada al costat de l'edifici eclesial en algunes parròquies ben visible sempre, però, per “espantar les tempestes i beneir el terme parroquial”.

Al nostre antic bisbat de Barcelona eren actives aquestes torres rurals dels comunidors fins fa ben poc. Així ens trobem a moltes de les parròquies que hem estudiat en el *Catàleg Monumental de l'Arquebisbat de Barcelona*; concretament en el volum que descriu les parròquies del Vallès Oriental (1982) hi ha les del Montseny. Avui dia encara funciona com a comunidor el de la Costa (del Montseny), que ve representat en la portada de l'esmentat llibre - catàleg- publicat per l'Arxiu Diocesà de Barcelona.

Campanar de l'església de Santa Àgata

El rector o canonge, juntament amb els escolans, pujava al comunidor amb roquet i estola, així com amb l'asperges i la caldereta d'aigua beneita. Allà dalt recitaven el salm "miserere" i d'altres semblants, i així cominaven o increpaven les boires que podien provocar una tempesta fatal per les collites, d'aquí ve el nom de comunidor. Els pagesos exigien que el sacerdot lluités contra les boires; també els escolans participaven en la cerimònia possiblement amb molta por i amb ganes que s'acabés ràpid el ritus d'aquella lluita titànica entre la natura desenfrenada i l'imperatiu contundent de la demandada protecció antiluvial. Aquells sí que eren capellans valents! També s'emprava el comunidor per beneir el terme parroquial en festes molt assenyalades. I així es fa encara avui dia, cada 3 de maig, durant la festa principal de la Santa Creu de la Catedral de Barcelona des dels terrats del temple de la catedral. Des del

costat de les campanes, amb la "veracreu" de la mateixa Catedral es beneeixen els quatre punts cardinals de la Ciutat Comtal. Sempre amb molta devoció i contundència i amb molt respecte per aquells que s'ho miren de lluny. Serà que tenen por o molta devoció?

Es poden tirar rocs des d'una torre-campanar?

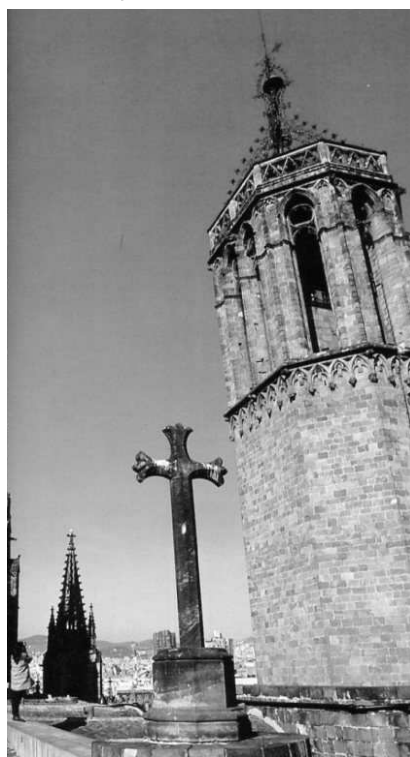
Des dels campanars hom palpava que tot i tots estaven sota els seus peus; un cop enfilat a un campanar dóna la sensació de superioritat que cal, però, vèncer en un grau molt gros de baixa humilitat. És ben cert que els protagonistes clericals de la següent anècdota podrien explicar la superioritat que sentien en estar sobre un campanar. Diu un pergamí del segle XI de l'Arxiu de la Corona d'Aragó que el comte Ramon Berenguer I -home molt geniüt i de caràcter bel·licós- protestà contra el bisbe de Barcelona per l'atemptat que ell i els canonges van perpetrar des de la torre episcopal llançant pedres al Palau Comtal. Així fou!

Aquest fou un incident ben curiós que sembla ser, que no fou un simple altercat, sinó una autèntica rebel·lió en la qual el propi cèlebre abat Oliba, bisbe de Vic, hagué d'intervenir signant un pacte de reconciliació l'any 1044. No és possible deduir si aquesta "torre episcopal" és o no el campanar situat dins la suposada orientació invertida de la Catedral romànica, tal i com l'historiador Carreras Candi afirma. Sembla ser, però, que es tractaria d'una simple torre de les estances de l'antic palau episcopal que s'ubicaven al costat mateix del palau comtal, precisament en el lloc on avui dia trobem el Museu Mares.

La torre-campanar de l'església romànica, segons diuen els pergamins, fou enderrocada pràcticament en el mateix lloc on ara hi ha el campanar sobre el portal que dóna al claustre. Aquesta hipòtesi coincideix amb les restes romàniques que es troben a la sagristia actual, que serien part d'una posterior ampliació del conjunt del campanar i del portal romànic que

encara es conserva i que es pot veure en el mateix claustre de la Catedral. Sigui o no sigui el lloc del campanar, el cert és que el bisbe tirà pedres al Palau Comtal i possiblement amb una certa contundència. Aquest era el respecte que Guislabert, bisbe de Barcelona, tenia a l'autoritat civil!

Guislabert (bisbe 1035-1062) fou fill del vescomte Udalard i de Riquilda, filla del comte Borrell II de Barcelona. Abans d'ésser dèrgue va contraure matrimoni i va tenir tres fills. El 1020 ja era subdiaca, i el 1035 fou ordenat bisbe de Barcelona per influència familiar. Al principi no s'entenia amb el comte Ramon Berenguer I. Després, però, feren les paus i començaren i acabaren la catedral romànica, que fou consagrada el 18 de novembre de 1058.

Catedral de Barcelona

Les campanes i els dos campanars de Santa Maria del Mar. L'enutjós “dret de campana”

Els dos campanars de Santa Maria del Mar que s'aixequen als costats de la façana principal tenien clarament en temps passats dues funcions: fer de rellotge i anunciar les funcions litúrgiques que es celebraren en la basílica.

El campanar de ponent o del costat del carrer de Sombrerers és el més antic. En el seu temps fou necessari reforçar-lo per poder voltar les campanes més grosses que sonaven a toc de batall. A les parts baixes del mur, sembla que es van aprofitat carreus d'altres llocs. L'any 1902 es va reformar l'altre campanar per tal d'instal·lar-hi definitivament el rellotge segons projecte d'August Font i Carrera².

El Pare Villanueva explica les campanes de Santa Maria del Mar en el seu *Viaje literario* i diu que en l'arxiu de la Comunitat va trobar una Consueta, molt ben conservada, que era còpia de la de l'Arxiu de la Seu, feta el 1540. Al final d'ella hi va un tractat de que deuen fer tots els que intervenen en els actes litúrgics. Als escolans els toca tenir cura de l'ornamentació de l'altar major, de les imatges, de les cortines, pal·lis i vels del temple i que, des del primer diumenge d'octubre fins a Pasqua, toquin l'esquella *de prima*, per tal de convocar amb el seu esquellerinc als parroquians que han d'anar a treballar. Això vol dir que la campana era petita, perquè si no ho fos l'hauria anomenat *seny*. Podem també deduir com eren les campanes de Santa Maria del Mar pel contingut d'un peculiar tribut: Felip V imposà un tribut a les campanes de les esglésies de Barcelona perquè havien tocat en contra seu a sometent quan ell entrà a Barcelona el 1714. El càstig fou un tribut que estava en proporció a cada parròquia i al pes de cada una de les campanes. Recordem que a partir del segle XVI era reconegut al cap d'artilleria d'un exèrcit de poder requisar les campanes de les poblacions preses per la força, a fi de fondre-les per fer canons³. Normalment,

² Santa Maria del Mar de Barcelona situada al barri de la Ribera fou construïda entre 1329 fins el 1383. Els mestres d'obra foren Berenguer de Montagut i Ramon Despuig; tanmateix cal recordar que un dels seus campanars data del 1486. És la torre-campanar de ponent del carrer dels Sombrerers. En les obres participà tot el poble, especialment els mercaders, recordem els famosos bastaixos de la Ribera. Els murs laterals i la façana quedaren enllestides el 1360. L'any 1379 a punt d'acabar-se el quart tram de les voltes s'incendià la bastida i les pedres patiren importants danys. El 3 de novembre de 1383 es col·locà la darrera clau de volta i el 15 d'agost de l'any següent ja s'hi celebrà l'eucaristia. Per tant es construir (exceptuant les torres-campanars) en cinquanta cinc anys.

El terratrèmol de Catalunya de 1428 provocà l'esfondrament de la rosassa i una trentena de morts per la caiguda de les pedres. N'era bisbe de Barcelona el patriarca Sopera (Francesc Climent) el qual participà descalç en una processó de penitència en la que hi havia 30.000 joves flagel·lants. L'acabà, doncs, Pere Oliva; però la torre de llevant no es coronà fins el 1902. Des de 1674 havia servit de torre del rellotge. Aquesta torre està un xic decantada (no aplomada). hi ha una desviació de 10 cm. Ben bé podríem qualificar-la com la torre de Pisa de Barcelona, però és molt segura i sembla que ja no s'inclina més. Sembla ser que succeeix amb el campanar de Santa Àgata.

³ S'anomenava “dret de campana”.

però, les poblacions les rescataven mitjançant el pagament en moneda. Felip V no tingué compassió vers les campanes de Barcelona. El que és cert és que el gros tribut que imposà calgué que la Seu i Santa Maria del Mar el paguessin el terç total de tot Barcelona i d'això se'n dedueix, que degut la quantitat final, el pes de les campanes del temple de la Mar era doble del actual. Per tant cal dir que o hi havia més campanes o aquestes eren més feixugues⁴.

Noms ben curiosos per les campanes de Santa Maria del Mar

Actualment (25-I-2013) les campanes restaurades i que ja estan en l'espadanya són les següents: la Andrea (a. 1822) de 210 Kg. la Maria Salvatella (1799) de 260 Kg., la conventual (segle XVIII) dita de "la Quaresma" de 660Kg., la Assumpta (1850) de 995 Kg. i la Vedada (a.1706) de 105 Kg.⁵.

---

⁴ De les esmentades *Deliberacions* no es treu en clar el nombre ni el caràcter dels antics senys i esquelles. N'hi havia una, anomenada *Vedada*, que calgué adobar fent-li un nou bastiment de fusta (1511) i el mateix any es va adquirir coure per a fondre una esquella de nom *Serena*. Hi havia la grossa o *Assumpta*, de 875 kg.; la mitjana o *Conventual*, de 650 kg.; la *Maria Salvaterra*, de 275 kg.; l'*Andrea*, de 200 kg., i la més xica o *Vedada*, de 100kg.

⁵ El sr. Bonaventura Bassegoda en el seu llibre sobre Santa Maria del Mar en el capítol XI pag. 129-131 fa un repàs de cada una de les campanes en llur història. Per exemple exposa la història de la Andrea, de la Vedada, de la Assumpta, la Conventual i el rellotger. Diu: «L'actual *Andrea* vingué a substituir-ne una altra del mateix nom, que va esquerdar-se el 1784. Es va encomanar al mestre couer Pau Torrents i no va ésser benèida, *per justos motius*, fins el 1786. Portava la inscripció: *Christus ab omne fulgure nos defendat. S. Andrea ora pro nobis*.

Més antiga es la *Vedada*, que estava en el darrer cos del campanar restaurat, recolzada en uns pilars de maó. Portava la jaculatòria: *Ave Maria sine labe concepta*. Servia per a l'acte de l'elevació a la missa conventual, l'adoració del lignum crucis i la mort del Sant Pare, del bisbe, del rector i dels beneficiats, ensems que d'altres jerarquies civils.

La campana major, coneguda per *Assumpta*, s'esquerdà l'any 1844. En acordar fondre'n una de nova, l'Obra decidí bastir una espadanya per tal de poder voltar-la, i Josep Mas, mestre d'obres municipal, aixecà uns robustos pilars de pedra picada, l'un damunt del mur de la nau lateral i l'altre en el campanar. Entre ells, mal engiponada, es podia ventar la feixuga campana, apadrinada pel marquès de Fontanella.

La campana anomenada *Conventual*, també és dita de la Quaresma, perquè segons una consuetudina escrita pel campaner l'any susdit 1844, el dimarts després de la Quinquagèsima, des de dos quarts de dotze a mitja nit anunciava l'entrada del temps quaresmal, donant, durant el primer quart, tocs acompassats de dues en dues campanades, en el segon quart de tres en tres cada toc i en sonar la mitja nit, quaranta campanades seguides, per senyalar la fi de les disbauxes pròpies del Carnestoltes.

El rellotge. El primitiu, que suposem del segle xv, era d'ús exclusiu de l'església i estava damunt de la porta dels Sombrerers.

L'any 1499, el mestre rellotger Jaume Ferrer signà àpoca de la quantitat que se li devia per adobs en l'esmentat *rellotge* i el 1516, el rellotger Jaume Sala percep igual quantitat i promet tenir cura de la conservació de la maquinària durant deu anys.

Quan, després, del setge de 1652, la ciutat de Barcelona va cedir al rei d'Espanya l'antiga armeria va ésser convertida en Palau dels virreis i capitans generals de Catalunya, aquests procuraren que, per al millor servei i seguiment del dret de capitania, es col·loqués un rellotge a una de les torres de Santa Maria de la Mar, combinat amb els senys (o altres campanes) per a tocar les hores i els quarts.

L'Obra del temple, no disposant de cabals adients, comunicà al virrei que no tenia inconvenient que, a les seves despeses, muntés un rellotge a la torre migjorn, més propera al Palau. L'any 1673 començà a tocar les hores el rellotge muntat per Joan Puig, per comanda del virrei, a la susdita torre. S'aprofità l'avinentsa per tal de posar, al capdamunt, el disc o esfera de pedra on giraven les busques.

L'any 1866, l'Obra resolgué canviar la molt sonora campana que tocava les hores i l'any 1902, quan hom va restaurar el rellotge, va fer desaparèixer el disc que mirava al Palau.»

Cóm es fa o es feia una campana?

El cóm es fa una campana és tot un art. S'inicia amb la preparació d'un motlle interior recobert d'argila damunt el qual es construeix. És el que es diu "campana falsa". Aquesta es fa amb argila de forma i dimensions iguals a la campana a fabricar. Hom aplica a la seva superfície amb cera les inscripcions, lemes, escuts i tota la decoració que es vol representar com si fos imprès en la mateixa campana, una vegada cuit el conjunt i retirada de la campana la falsa. Hom procedeix a introduir la fosa de bronze (de campana), més ric en estany i així resulta la nova campana.

La difícil col·locació a dalt el campanar de les campanes

La col·locació de les campanes als campanars també es feia admirar. Era tota una activitat artesana, artística i molt popular. Tenim molts relats d'aquels actes. Com a exemple exposem en el nostre llibre *Història i històries de la Catedral* (pag. 116), la llegendària col·locació de l'Honorata a la Catedral. L'article té el següent epígraf: "Amb les cordes mullades la Honorata pujà al campanar". Diu: "Joan Amades ens explica com una campana, l'Honorata, fou col·locada en el campanar de la Catedral de Barcelona" (*Tradicions...*, pàg. 19-21):

«Una de les campanes que més deixa sentir la seva veu és anomenada Honorata, la qual fou construïda dins un tancat que hi havia en la desapareguda placeta de Junqueres. Era l'any 1393.

Per a portar-la del lloc on la varen fondre fins a la Seu (o catedral), es veieren amb molts treballs. Tot Barcelona acudí a veure-ho. La feina resultava molt feixuga i pesada, tant que amb doble temps del que havien calculat per poder-la portar fins a la Seu només l'havien poguda fer arribar fins al portal de l'Àngel, cantonada al carrer Comtal.

Quan gairebé ja no sabien com continuar per fer-la seguir més, es varen comprometre els nois barcelonins que ells la durien, si els donaven una corda prou llarga. Fou cercada la corda i lliurada a la quitxalla. La veu va córrer per tota la ciutat i els nois feren cap en nombre de dos-cents dos. Amb algunes estirades la feren arribar fins al peu de la porta de la Seu. Després de beneïda i batejada, la mateixa mainada la tornà a estirar fins al peu del campanar.

El pujar-la campanar amunt fou feina laboriosa. Necessitaren trenta parelles de bous, emmanllades als pagesos del voltant de la ciutat. A còpia d'estirar la varen fer pujar fins gairebé a la vora del campanar, però no hi havia manera de fer-la arribar a dalt. Tota la ciutat, des del carrer els uns, des dels terrats i torratxes els altres, miraven la facècia. La maniobra era difícil i es manà rigorosament que ningú no parlés.

Tot d'una se sentí una veu què cridà: "Mulleu les cordes, mulleu les cordes!" En efecte, mullaren i ruixaren les cordes que sostenien la campana i, com que el cànem en mullar-se s'arronsa, les cordes es varen contraure el suficient perquè pogués arribar fins a dalt. El qui havia donat la idea, era un mariner que contemplava la maniobra i què pel seu ofici tenia prou experiència.»

Les campanes del campanar litúrgic de la catedral. El seny del lladre.

Després de parlar de la Honorata, bo serà que parlem amb tot detall de les campanes de la catedral i del seus rellotges.

En el campanar de la Catedral de Barcelona, també dit litúrgic, que dona al claustre, hi ha onze campanes: la Montserrat, la Tomasa, la Mercè, l'Antònia, la Dolors, la Gregòria, la Narcisa, la Paciana, l'Angèlica, la Severa i l'Oleguera.

Les dues que primer hem esmentat mereixerien uns comentaris apart. La Montserrat té un pes de 3.103 kg. i emet el "si bemoll". La Tomasa pesa 2.241 kg. i emet el "re". La Mercè emet el "do". L'Antònia emet un "mi bemoll". La Dolors emet un "fa". La Gregorià emet el "sol". La Narcisa emet el "la". La Paciana emet un "si". L'Angèlica emet un "do". La Severa emet un "re", i l'Oleguera emet un "mi bemoll" ».

La majoria dels noms han estat feminitzats, i fan referència als noms dels bisbes: Gregorio Modrego, Narcís Jubany, Sant Sever, Sant Pacià i Sant Oleguer. Caldrà posar-ne una amb el nom de Lluïsa (del cardenal Lluís Martínez Sistach)?

Han existit al campanar de la Catedral altres Severes que anomenaven "el seny del lladre", car quan es tocaven s'havien de tancar les portes perquè no entressin els lladres. Era com un "toc de queda" i per suposat un bon exercici del seny!

Presentem a continuació el següent esquema, a partir de l'estudi dels monitors i de la constatació directe dels campanars. Fora dels dos campanars majors de la Catedral, hi ha les següents campanes: a l'espadaña de Santa Llúcia dues campanes, una petita i una gran. La primera fou fosa el 1851 i la gran, fosa el 1942 per Isidre Palles Bonaventura. La petita pesa 16 kg., i la gran 37 kg. Després hi ha tres campanes petites: la primera a la Sala Capitular, l'anomenada Vedada, fosa el 1709 i que pesa 32 kg; l'Esquella xica, fosa el 1583, i que pesa 19 kg.; i la gran 21 kg. Aquestes últimes es trobaven al trifori de la Catedral.

Campanar litúrgic

Nom de la campana	Fonedor	Any	Ø	Pes
L'Oleguera antiga Habitació sota campanes	Antoni Fenodi	1529	60	107
L'Esquella xica Habitació sota campanes	-	1545	76	235
L'Esquella prima Habitació sota campanes	-	1321	80	331
L'Oleguera Campanar del claustre	Guixà, Monistrol de Montserrat	1975	64	125
La Severa (Seny del Lladre) Campanar del Claustre	Guixà, Monistrol de Montserrat	1975	66	152
L'Angèlica Campanar del Claustre	Joan Andreu	1709	74	216
La Paciana Campanar del Claustre	Guixà, Monistrol de Montserrat	1975	85	343
La Narcisa Campanar del Claustre	Guixà, Monistrol de Montserrat	1975	92	422
La Gregòria Campanar del Claustre	Barberí H de E Olot	1943	116	858
La Dolors Campanar del Claustre	Barberí H de E Olot	1958	116	858
L'Antònia Campanar del Claustre	Barberí H de E Olot	1949	120	951
La Mercè Campanar del Claustre	Barberí H de E Olot	1946	140	1.489
La Tomasa Campanar del Claustre	Josep Barnola	1758	160	2.241
La Montserrat Campanar del Claustre	Guixà, Monistrol de Montserrat	1998	177	3.103
L'Honorata Campanar de les hores	Francesc Collbetó	1865	111	750
L'Eulàlia Campanar de les hores	Francesc Collbetó	1865	235	5.230

La Tomasa de la catedral

«Sents la Tomasa? Toca per tu i no et tornarà a tocar fins el dia de la teva sepultura.»

Així es diu a la cerimònia de la presa de possessió dels canonges. I la Tomasa toca i retoca amb un so majestuós el seu "re". Pesa 2.241 kg. i fou fosa l'any 1758.

El dia 29 de desembre és Sant Tomàs Becket (segle XII), patró d'aquesta campana. El bon voluntari i monitor Josep Bos i Bolós s'ha especialitzat en campanes i senyals de picapedrers de la Catedral (veieu J. Bos i Bolós *Senys, esquelles i cloquers, les campanes de la Catedral*, Barcelona, 1997, pàg. 20): «Hi hagué -afirma- una altra campana amb el mateix nom (Tomasa) que fou donada a la Catedral el 1539 com a tribut d'entrada al capítol en lloc d'una capa (com era costum) pel canonge Francesc Franc». Per això en un principi fou anomenada "Franca", però el canonge esmentat demanà que aquest seny (o campana) fos anomenat "Tomasa" en honor a Sant Tomàs Becket, bisbe de Canterbury († 1171). El canonge volgué fer aquest homenatge al Sant que admirava i venerava en el benefici de la seva capella.

Les campanes són batejades com si d'una criatura es tractés. El ritual és molt variat i hi intervé l'aigua beneïda i molt d'encens. Per pujar al campanar es fan unes grans festes populars, i amb moltes cordes i amb gran esforç, assolin-se així l'intent —quasi impossible de pujar-les». En un gravat del nostre Arxiu Diocesà es representa el moment en què fou aixecada la Tomasa al campanar. Certament és la reina del nostre campanar litúrgic, o ho era fins que va venir (l'any 1998) la Montserrat donant un "si bemoll", competint en bellesa amb la seva cèlebre germana: la Tomasa».

Els sis rellotges de la Catedral

Tot i que el rei Joan I (1387-1396) volia un rellotge al Palau Reial de Barcelona, l'any 1390 se n'instal·là un de nou, mecànic, a la Catedral, i la tasca li fou encomanada al rellotger Bernat Desplà. No tindria ni esfera ni busques (estrelles) visibles a l'exterior, i sols indicava les hores.

L'any 1403 els "sonadors" (uns sis homes molt forçuts) es van treure, i el rellotge es va haver de comunicar amb les 3 campanes del campanar de Sant Iu. Fou, però, un fracàs. L'any 1416 els forçuts "sonadors" foren de nou llogats i tornaren a funcionar.

El gran rellotger Bernat de Desplà construí un segon rellotge entre els anys 1456 i 1465, i ho féu a instàncies de Pere IV, conestable (el cap suprem de l'exèrcit reial) de Portugal. Aquest rellotge funcionà fins el 1473, any; en què li fou encomanat al rellotger Jaume Ferrer el tercer rellotge, pel qual va cobrar 53 lliures, però va funcionar malament.

Un quart rellotge va funcionar bé fins l'any 1550 aproximadament. I el cinquè, de grans proporcions, començà a funcionar el 27 de novembre de 1577; ja tenia una planta de 2 x 2,4 metres, i una alçada de 4,4 metres. Aquest últim funcionà fins el 1865, i actualment es conserva a la sagristia de Santa Àgata al costat del saló del Tinell. D aquest campanar hi havia la campana,

que seria destruïda durant la guerra de successió per una bomba francesa.

Uns anys després, es connectaria el rellotge amb la Tomasa mitjançant 30 metres de cordes i filferros. L'any 1773, en tocar la Honorata —que abans fou feta, o millor dit, fosa- després de la revolta motivada pel reclutament d'homes per l'exèrcit, va tocar a sometent i per això fou condemnada a ser trossejada. L'any 1865 es féu tornar a fondre una altra Honorata, i també l'anomenada Eulàlia, que són les que hi ha actualment.

Un sisè rellotge fou construït pel suís Albert Billeter. El Dr. Martí Vergés va fer funcionar el cinquè rellotge, tot i que fora del campanar de la Catedral.

Eulàlia al campanar civil o del rellotge

El campanar que es troba sobre el portal de Sant Iu, a prop d'El Tinell, té dues campanes fixes sense batall que serveixen per tocar una les hores i l'altra els quarts: són l'Eulàlia i l'Honorata. Les dues foren foses l'11 d'agost de 1865. La primera pesa 5.230 kg. i la segona 750 kg.

Segons Josep Bos, en l'article *d'Ars Nostra* anteriorment citat: «el 29 d'octubre de 1865 una campana fou batejada pel bisbe de Barcelona Pantaleó

Montserrat i Navarro». Se li imposaren els noms d'Eulàlia, Alfonsa i Maria de les Mercès. Sembla ser que en fou padrí el "general Segundo Galbo", és a dir el que seguia al capità general en l'escalafó militar, en representació del príncep d'Astúries, el futur Alfons XII. A la cerimònia hi assistí una gran quantitat de ciutadans, i el 2 de novembre l'Eulàlia fou hissada, al campanar el mateix dia que l'Honorata. La primera batallada amb un cop de mall es féu sonar a dos quarts de quatre de la tarda del 9 de novembre de 1865, i sonà automàticament per primera vegada el 20 de gener de 1866, a les 12 del migdia, d'acord amb el rellotge fet per A. Billeter. Abans, però, es feren dos intents (el 1848) que no arribaren a bon port. Per exemple, es volia que la campana principal fos tan grossa que es pogués sentir a una hora de distància. Era massa! Eren uns exagerats!

L'Honorata, o del sometent, tres vegades condemnada

Recordem que des del segle XVI era reconegut al cap d'artilleria d'un exèrcit el poder requisar les campanes de les poblacions preses per la força i àdhuc un tribut que es deia "de la campana" als vençuts ; així ho feren també en la guerra contra el francès o contra Napoleó les forces d'ocupació del nostre país veí, França, ja que exigiren aquest tribut a les campanes de Sta. Maria del Mar, a les de la Catedral, i també a les de Lleida, Mequinensa, Tarragona i Valencia. També cal esmentar la sempre condemnada Honorata, la que tocava el sometent. Hem dit que gracies aquest nefast tribut podem conèixer algunes característiques de les nostres campanes ja que era, per exemple, més gros el tribut si més pesaven les campanes.

Els tocs⁶. El toc del lladre i el toc del rei.

Com en altres països les campanes tenen aquí diversos tocs, segons assenyalen pràctiques religioses: tocar a missa, a rosari, toc de l'Angelus, defuncions o tocar a morts (lent i solemne i variant segons l'edat i el sexe com ja hem anunciat abans). Però també hi ha tocs del mal temps, toc del foc, toc del sometent... Les hores són assenyalades per la campana més grossa (per

---

⁶ Mn. Francesc Baldelló (1887-1977), sacerdot de Barcelona. Va escriure a La Vanguardia el 12 de març de 1969 una sèrie d'articles intitulats "Pequeña historia de la catedral de Barcelona. Las campanas": «Yo recuerdo –deia- que en mis mocedades, alegremente subía los doscientos cinco peldaños de la escalera que conduce al campanario, y asistía, con frecuencia, a contemplar el panorama fascinador de la ciudad que allí se ofrece a los ojos del visitante, y podía admirar la habilidad y el amor con que aquellos buenos campaneros acariciaban las cuerdas de las campanas, obedientes a las órdenes del que podemos llamar director, que era el popular señor «Antonnet». En las grandes festividades llegaban a ¡a media docena los encargados de echar al vuelo aquellas campanas. Tan sólo para el movimiento de la «Tomas» eran necesarios tres o cuatro hombres. Las demás campanas doblaban con la intervención de un solo hombre. Es de notar que los toques de las campanas de la Santa Catedral basílica ofrecían unas características que los diferenciaban de los de las demás iglesias de la ciudad. Generalmente los campaneros de todos los tiempos distinguen dos modalidades para poner en movimiento las campanas. Una de las más usadas en todos los tiempos y en todo lugar, para inspirar en los corazones sentimientos de alegría era el repique, o «tritleig», en catalán, alternando con el vuelo solemne y reposado de la campana mayor. Para los actos funerarios, el toque consistía en dar vueltas a las campanas. En la catedral nunca era usado el toque llamado repique o «tritleig». Tan sólo en determinadas circunstancias, y por razones excepcionales, se usaba dicho toque. De ahí la paremia popular que dice «quan a la Seu repiquen, senyal de misteri». Y realmente era así. Durante el presente siglo (XX) solamente una vez los barceloneses han podido escuchar un repique de campanas desde el campanario de la catedral. Fue en 1919, con motivo de celebrarse en nuestra ciudad un sínodo diocesano. Para imprimir una mayor solemnidad a tal acto inusitado, la autoridad eclesiástica ordenó que fuese anunciado con un repique de campanas.»

exemple l'Eulàlia de Barcelona) i una més petita assenyala els quarts (l'Honorata a Barcelona). És ben curiós "el toc de lo Seny del Lladre" que es feia al capvespre i assenyalaria el moment de començar la guàrdia del sentinelles de la nit en que més atents calia estar perquè en la foscor ho aprofitaven els lladres. El toc del rei es feia (i es fa encara) a les dos de la tarda com homenatge al rei encara que aquest rei el de França Lluís el Tartamut (a.888) que perdura fins l'actual Joan Carles I. També hi havia el toc de les capes, aquest era a la tarda quan els canonges deixaven les capes per entonar el magnificat. Així ho afirma Mn. Baldelló en l'esmentat article de la Vanguardia: «Los buenos barceloneses conocían la acción litúrgica que se iba a celebrar en la catedral mediante el toque de las correspondientes campanas. El toque del «Ángelus», tres veces al día, por la mañana, al mediodía y al empezar la noche. En el momento de la elevación sonaba la «Vedada», alternando con tres golpes de la «Tomasas». Además, los canónigos y los servidores de aquel templo conocían por los toques las horas de la entrada al coro, y los demás actos usuales. Durante muchos siglos se practicó en la catedral un toque conocido por «L'oració del Rei». Todos los días, a las dos de la tarde suena la campana «Olaguera». Los historiadores no han sido muy explícitos en aclarar el origen de tales toques. Pi y Arimón, en su *Barcelona antigua y moderna*, le atribuye una antigüedad impresionante, ya que fija su origen en el año 888, en virtud de un diploma, concedido por Luis el Tartamudo, hijo de Carlos el Calvo, al obispo de Barcelona. El «toc de llevar capes», tan popular en nuestra ciudad hasta mediados del siglo pasado, respondía al anuncio del momento en que el preste y sus acompañantes dejaban las capas litúrgicas, después del canto de «Magnificat». Por la hora en que se efectuaba dicho toque, la voz popular decía «Toc de llevar capes, toc de berenar». Desde el primer día de octubre hasta el 31 de marzo, y desde el primero de abril hasta el treinta de septiembre, resonaban unas campanadas por nuestra ciudad que anunciaban el «Pare nostre de las Ànimes». Era un momento de impresionante sentido religioso, ya que los barceloneses, tanto en privado como en público, se descubrían, cesaban en sus conversaciones y se unían a la invitación de la campana, para dirigir al cielo sus preces en bien de los fieles difuntos. Dejamos para otra ocasión dedicar unos comentarios a las campanas de la torre de las horas, que populamente es conocida por el «Seny de les hores». Baste consignar que, desde el siglo XIV, la catedral de Barcelona ha tenido su propio reloj, que regulaba el régimen laboral de los ciudadanos. Y es de notar que, en los primeros tiempos, para señalar las horas, el Cabildo Catedral tenía contratados a unos hombres (els sonadors), con la misión de golpear, con unos grandes martillos las campanas de las horas, teniendo por guía un reloj de arena.

El bateig de les campanes

Hem dit que les campanes es beneeixen o es bategen. Aquesta cerimònia es fa seguint un ritual en el qual intervé l'aigua beneïda abundant que recorda el baptisme ja que la campana queda purificada per accomplir les sacres finalitats a la que està destinada. És el que en teologia es diu un sacramental i amb ell "es santifiquen les campanes" que han de servir per al culte. Aquesta cerimònia era reservada al bisbe. Consisteix en resar els set salms penitencials, preparar l'aigua beneïda i purificar la campana amb la mateixa, ungir-la amb l'*oleum infirmorum* i amb el sant Crisma, perfumar-la amb l'encens que es crema dessota –a la concavitat- la campana i per últim cantar l'evangeli que fa

referència a la visita de Jesús a Marta i Maria, germanes de Llätzer: una referència a la finalitat de la campana, que és cridar els fidels a cercar l'*unicum necessarium*. Els trets fonamentals de la benedicció de la campana ja apareixen als sacramentaris del segle VIII. Al segle XII la cerimònia (ritus) apareix completa al *Pontifical*, llevat de l'evangeli de la fi, que s'introduí al segle XIII.

Oració de la benedicció d'una campana

L'oració de la benedicció diu: "Senyor Déu omnipotent que també concediu a les criatures inanimades l'honor de destinar-les al vostre culte, infoneu la vostra benedicció sobre aquest metall. I feu que quan s'hagi fos en doll roent, dirigit per la vostra dreta i amb la protecció de la vostra gràcia, es disposi d'una manera apta i convenient per formar les campanes al so de les quals els fidels s'apleguen a l'església per lloar i glorificar el vostre nom. Per Crist Senyor nostre. Amen."

Les boniques inscripcions de les campanes

En les campanes normalment hi ha inscrit el nom de la mateixa (patrona, femení) i altres inscripcions. Recordem, per exemple el que es repeteix amb moltes campanes que abans hem ja fet el seu comentari:

*"Vivos voco
Mortuos plango
Festa decoro
Fulgura frango"*

En la campana Vedada de Santa Maria del Mar hi ha la següent inscripció: "*Ave Maria sine labe concepta*". En la campana Montserrat de la catedral hi ha la inscripció "*Cantate Domino canticum movum*".

En la mateixa Eulàlia (campana que pesa més de 5 tones) hi ha la inscripció llatina següent⁷:

---

⁷ Vegi's com Andreu Avelí Pi i Arimon en el seu llibre *Barcelona antigua y moderna Tomo I*, p. 455-456 (Barcelona, 1854) descriu els dos campanars de la catedral: «Elévanse sobre las dos puertas del crucero del templo dos corpulentas torres, una de las cuales, por gravar toda su formidable mole sobre el arco de la de San Ibo (sic.), es tenuta por un intrépido arrojito del arte, por un pasmo de la arquitectura. En verdad que al contemplar desde su pié, y al verla erguir su coronamiento a considerable altura, parece como que no nos resolvamos a entrar por la indicada puerta, de miedo que se hunda su arco al impulso de un peso tan enorme. Entrambas torres fueron levantadas en 1387 y 1388; Francisco Muller esculpió la mayor parte de sus labores y remate. La de San Ibo fue, a no dudarlo, destinada desde su principio para el reloj, como lo indica la delicada estructura del cuerpo de campanas. Los antiguos apuntamientos del Archivo Municipal de esta ciudad recuerdan que en 1393, a expensas del Consistorio, se fundió la gran campana para el reloj, y que en aquel mismo año se subió a la mentada torre, con el nombre vulgar de *Seny de les hores*. De lo que se infiere, diremos con Capmany, la época anterior de tres años del reloj público de Barcelona, al de la Catedral de Sevilla, que hasta aquí se había ponderado por nuestros historiadores, como el primero de torre que se había conocido en España: cuya colocación presenció como cosa maravillosa el rey de Castilla D. Enrique III en 1396. En 1576 los venecianos en agradecimiento de haber adquirido de los barceloneses una copia de las leyes políticas civiles y marítimas del Principado de Cataluña, regalaron al Cuerpo Municipal de esta ciudad la preciosa máquina del reloj, que fue desde luego colocada en misma torre. Es una obra maestra así por su considerable grandor, como por su sólida construcción, según lo acredita el buen estado en que se encuentra a vuelta de doscientos setenta y cuatro años de servicio. Era su campana la llamada *Honorata*, vaciada en 28 de junio de 1763 por un tal José Bartola, para sustituir a la de igual nombre que después de dos tentativas infructuosas logró construir Pablo Torrent en 19 de julio de 1759; mas como en 13 de agosto de 1773 fue destruida, en virtud de real orden, dicha campana por haberse tocado a rebato con ella en la conmoción de Barcelona, dicha vulgarmente *de las quintas*; hace ochenta y siete años que tiene que suplirla una de las que se hallan en la

“Regnant d’excelsa Reina de les Espanyes
i de les Indies, la verdadera augusta Reina Isabel II.
Aquesta campana fou nombrada Eulàlia Alfonsa Maria de les Mercès.
El seu ús serà pel Senat (ajuntament) de Barcelona
que va cobrir els gastos de la construcció, l’any del Senyor 1865.”

I continua en un altre lloc:

“Per Francisco Calbetó fou construïda (fosa)
Escut de Barcelona”

Hi ha figurada la imatge de Santa Eulàlia.

Frases i proverbis de les campanes

Ens plau presentar les següents frases i proverbis que són freqüentment repetides:

- La torre del campanar sempre vibrant del pas de les hores i de totes les alegries i tristors que les hores porten i que van i vénen pels aires aliant contínuament el cel i la terra (Maragall).
- Cànon i lleis forques, això ral, se’ns menjaran segons la seva gana però ningú pot ofegar-nos mai la veu de la campana (Josep M. De Sagarra, “la campana de Sant Honorat”).
- Quan el so de la campana deixa de sentir-se després que s’ha tocat amb força llavors s’aprèn que res no substitueix i que tot passa (Schiller, “La cançó de la campana”).

---

otra torre, a la cual sacude una gran maza de hierro sujeta a unas cadenas añadidas al mecanismo del reloj, de 450 palmos de longitud, cuya acción produce necesariamente un balanceo y sacudimiento capaces de trastornar en breves días cualquier otra máquina no tan perfecta. Para remediar este inconveniente el Ayuntamiento determinó en el año pasado la construcción de una gran campana; tres veces se ha vaciado el metal en el molde, y otras tantas ha salido mal la operación. Dicen que se llamará Eulalia, y que además de este nombre grabado en grandes caracteres, contendrá la inscripción y versos siguientes:

Haec horarum nuntia, anno Domini MDCCCXLIX, barcinonensis
Status deliberatione, et sumptibus, constructa fuit per Josephum
Calbetó, operam dante Josepho Foros, qui ipsius constructionem
In publico palectia obtinuit, et postea inclytae Eulaliae, huyus civitatis
Patronae, nomen solemniter suscepit
Per me cives sumunt prandia
Per me surgunt a suis lectibus
Per me vacant orationibus
Per me labores incipiunt
Per me cessant a laboribus
Per me vivunt academiae
Per me reguntur theatra
Per me curiales lucentur
Per me sanant cuncti medica
Per me canunt omnes clerici
Et per me Dominus Jesús
Vos conducta ad celestia. Amen

La colocación de las campanas se ha verificado siempre con gran solemnidad y asistencia de personas muy principales. En 24 de noviembre de 1508 apadrinaron la nominada *Severa* el Obispo D. Enrique Cardona que la bendijo y la esposa del Lugarteniente D. Juan de Luna y Aragón conde de Luna. En 13 de setiembre de 1577 bendijo la de los cuartos el Obispo D. Juan Dimas Loris y fueron sus padrinos el Conceller Simón Juan Pla médico, y Doña Violante de Cardona y Centella. Habiéndose roto en mayo de 1758 la *Tomasa* fue vaciada de nuevo y bendecida en 22 de julio de 1758 por el Obispo D. Asensio Sales, conservándole el propio nombre, con el que ha venido a hacerse la más popular de todas.» Com es veu Pi i Arimon descreiu els fets i la cronologia de fa més de cent cinquanta anys.

- Si us vaga, un dia, pugeu l'escala d'un campanar. Quan sigueu dalt, deixeu-vos portar per la vista i l'oïda. El cor us ho agrairà (Joaquim Ruyra).

També podem presentar els següents proverbis i expressions:

- Una bona campana, se la sent de lluny estant; una de dolenta, de més lluny encara (finlandès).

Les campanes han incidit en el nucli de la vida del nostre poble deixant expressions tant curioses com freqüents:

- “A toc de campana” o sigui: Amb puntualitat rigorosa.
- “Fer campana”: Deixar d'assistir a classe.
- “Fer la volta de campana”: Fer una volta completa sobre si mateix.
- “Llençar les campanes al vol”: Celebrar un esdeveniment faust, amb grans manifestacions d'alegria, satisfacció...
- “Sentir tocar campanes i no saber on”: Saber vagament i tergiversat la veritat d'un fet.

Curiositats:

La nola de Sant Paulí de Nola

Es diu que Sant Paulí de Nola fou qui introduí la campana en el culte en l'església occidental i concretament aquí a Barcelona.

Breument, ens plau exposar la vida de Sant Paulí de Nola: Meropius Pontius Anicius nasqué a Burdigala (Burdeus) entre els anys 353 al 355, d'una de les opulentes i il·lustres famílies de la Roma patrícia. Era el deixeble predilecte d'Ausoni. Sabem que l'any 386 Ausoni li dedicà una obra literària intitulada *Techopaegnion*. L'última de les set epístoles (del 393) d'aquest autor la dirigí a Paulí. En les obres d'Ausoni s'exposen detalls del baptisme de Paulí i de la seva estança a Barcelona. Després de rebre a Roma, als vint-i-cinc anys, el càrrec de cònsol, fou nomenat governador de la Campania l'any 381. Tingué un cop convertit al cristianisme una vida molt plena de dificultats però també de molts èxits⁸. En el 390 havia vingut a residir a la pàtria de la seva esposa Terasia. Aquí compartí el temps en l'oració i els estudis no en un lloc desert sinó molt proper de Barcelona. Alguns historiadors creuen que seria possiblement el lloc que ara és Sant Pau del Camp o potser en el mateix lloc que ara ocupa l'església de Sant Just i Pastor. Invitaven ell i la seva esposa a la ciutadania de Barcelona amb uns tocs sobre làmines de bronze als actes d'oració i d'estudis de les Escriptures, que feia. Tocava, doncs, una campana, instrument que la gent li deia “nola” en record de la població en la qual

---

⁸ Mogut a la conversió al cristianisme pels prodigis que es realitzaven en el sepulcre de sant Fèlix de Nola, cap al 389 Paulí fou batejat per Del fí, bisbe de Burdeus. I, ja batejat, Paulí es traslladà a Aquitània, on es casà amb Teràsia, oriünda d'Hispania. Tingué amb ella un fill. Mort aquest pocs dies després del seu naixement, fou sepultat a Alcalà d'Henares. De la seva muller, que probablement era de Barcelona, tenim entusiastes elogis de sant Ambròs, sant Agustí i sant Jeroni.

Paulí fou tocat per la fortuna, però també per la desventura. Així, ell mateix estigué en greu perill de mort, com a germà d'un condemnat polític, potser perquè, tal i com alguns historiadors pensen, fou acusat d'homicidi. El seu cap estigué amenaçat i els seus béns, confiscats. Però Paulí gràcies a la intercessió de sant Fèlix, com confessà ell mateix, escapà del perill: «Des d'aquell dia —escriu— per la fe vaig abandonar el món, la meua terra, casa meua; em vaig traslladar a terra llunyana (Hispania-Barcelona), vaig comprar al preu de totes les meves riqueses el dret de portar la creu i amb els meus béns terrenals l'esperança del cel. L'esperança i la fe valen més que les riqueses de la carn».

esdevindrà bisbe, així nola és sinònim de campana. Abans, però, Sant Paulí esdevindrà prevere de Barcelona, essent ordenat a la nit de Nadal del 393⁹.

Un element ben necessari a dalt del campanar

L'activitat en el campanar i en els terrats de la nostra Catedral gòtica era frenètica, sols comparable a la que es devia donar en el seu interior, al cor de la Catedral. Els campaners o "sonadors" -en un nombre no inferior a la mitja dotzena- es passaven moltes hores en els campanars: havien de tocar matines, laudes, misses, hores menors, vespres i completes, a més de repics i repicons que estaven obligats a senyalar. Eren els forçuts "sonadors" de les hores del rellotge. Per aquest motiu fins i tot menjaven en els terrats, i hem trobat lloses sobre les quals jugaven a daus i a d'altres jocs propis de l'època medieval, com el "molinet". També hem trobat un wàter o comuna sense porta -sembla que no era necessària a més de 40 metres d'alçada del carrer—. Les fonts documentals "diuen que (el wàter o comuna) fou construït el 14 de desembre de 1416, i de ben segur que és el wàter més fotografiat de Barcelona i no per ser una peça d'art, sinó per l'originalitat d'un servei tan necessari. Quan els bons campaners l'empraven -pel fet de poder afectar el trànsit de vianants- cridaven tan fort com podien: "aigua va!".

---

⁹ Recordem que a Barcelona l'any 390 sant Pacià era bisbe a qui succeí un "episcopus" anomenat Lampi. Aquest era un notable teòleg, que l'any 400 participà en la redacció de la *regula fidei* del Concili Primer de Toledo. Ambdós bisbes, especialment sant Pacià, influïren molt beneficiosament en la vida cristiana de sant Paulí i en els seus escrits. Per tant, Paulí es pot considerar en aquest aspecte també deutor del patrimoni espiritual barceloní.

Paulí, des de la seva estança a Barcelona, considerà la seva exemplar i pietosa esposa Teràsia «com una germana» i, seguint el consell de sant Jeroni, vengué tots els seus béns, tant els de la Gàl·lia com els d'Hispania; obrí els seus graners als estrangers que a ell anaven; estengué la liberalitat als pobres; rescata molts esclaus; pagà als desvalguts els seus deutes, i acabà per no tenir res, bo i trobant-se més ric que mai, tant que escriví: «Si posseís el món sencer, és que tot allò que posseís valdria més que Nostre Senyor?» ; Paulí protagonitzà una de les pàgines més formoses de la diòcesi de Barcelona, en la qual emergeix esplendent un conjunt de les característiques de la diòcesi al llarg de la seva història: o sigui la beneficència i amor a l'oració i a les Sagrades Escripures. Es veu que en la nostra ciutat hi havia qui tractava a Paulí d'extravagant i fins i tot hi havia qui el qualificava de boig. Però en els ambients eclesiàstics del ja difunt Pacià o del nou bisbe Lampi s'aprovava amb entusiasme l'actitud del que havia estat cònsol: Paulí i de la seva muller Teràsia. Tant era el prestigi d'aquest home en la comunitat cristiana de Barcelona, que el dia de Nadal de 393, mentre el bisbe Lampi (bisbe de Barcelona del 393 al 400) celebrava els divins oficis, Paulí «fou arravatat pel poble», i el bisbe l'ordenà prevère. Ell mateix escrivia poc després al seu amic Sulpici Sever: «repentina vi multitudinis sed credo Domini ordinatione».

Davant de tan gran «entusiasme i exaltació sagrada» Paulí, el nou sacerdot de Barcelona, acceptà el desig dels barcelonins; però pogué imposar una condició que, per ser contrària a la disciplina vigent, li suposaria no pocs maldecaps i posteriorment la repulsa del papa Sirici; és a dir, no quedar agregat al clergat del lloc de la seva ordenació, ni estar subjecte a cap església particular, a fi de poder satisfer en un termini ben curt el seu anhel de viure junt al sepulcre de sant Fèlix de Nola, a Itàlia, a qui considerava el seu patró. Era, per tant, un sacerdot *sui generis*, no definitivament incardinat a Barcelona.

L'estada de Paulí com a prevere en l'Església de Barcelona només durà un any i mig, ja que a la Pasqua del 394 es traslladà amb la seva muller a Nola (Itàlia). En aquesta ciutat es dedicà a allò que feia habitualment a Barcelona: crear i dirigir un centre monacal de beneficència i d'estudi de les Sagrades Escripures, convocant els actes amb el so d'una rudimentària campana que després es dirà també "nola".

Paulí en la primera dècada del segle V fou consagrat bisbe de Nola. Així, en una carta de sant Agustí del 410 aquest ja el nomena bisbe. La seva muller morí el 409. A partir d'aquesta data en tenim poques notícies. Sabem que Paulí s'oferí als vàndals com a presoner "per al rescat de captius. En el 418 intervingué en la controvèrsia pelagiana. La seva última malaltia el dugué a la tomba. Morí el 22 de juny del 431.

La comuna tenia un tap que algun desaprensiu o col·leccionista d'antiguitats va furtar. Va ser una llàstima! Casualment la periodista i locutora de ràdio i televisió, Mari Pau Huguet va preguntar-me, fa poc, si havia tingut lloc recentment a la Catedral algun fet que pogués ser notícia, í jo, obsessionat i preocupat, li vaig fer saber els possibles efectes de tan estrany robatori. Ella va compartir la meva pena, i des de la televisió va reclamar el penediment i que fos retornat de nou el tap als terrats de la Catedral.

De moment el tap segueix desaparegut, però un compassiu fuster va obsequiar-nos amb un tap idèntic al robat, tot i que nosaltres seguim esperant que algun dia aparegui el medieval; seria una llàstima que no tornés! Però es veu que hi ha qui no té ganes d'esmena i té molt

Comuna dels campanars de la catedral de Barcelona.

"carinyo" al tap d'una elevada comuna.

Dedicatòria de benedicció de les campanes a Llardecans

Llardecans és un municipi de la província i bisbat de Lleida, en la comarca del Segrià i en el límit amb les de la Ribera d'Ebre i les Garrigues. El Mossèn de la poesia següent és Mn. Josep M^a. Cebrià:

“Campanes que mesureu el temps, al compàs de les hores,
Que crideu l'assemble, per celebrar la fe,
Que amb plany trist ploreu, pels vilatans, ciutadans traspassats
Que repiqueu exaltades, quan el poble està en festa...
Campanes, cor metàl·lic i ànima sensible, al servei d'un poble
Jo us saludo!”

Poesies i cançons

Silenci

El so vibrant de la campana
Emès per l'emita llunyana
S'escampa per l'entorn
Contrasta amb el silenci
I és un viu testimoni
De la quietud profunda
Que encara hi ha en algun “racó de món”

Primer toc

Han estat beneïdes les campanes
avui al nostre temple parroquial;
a l'entrada, ben juntes, com germanes,
esperaven el doll episcopal.

El bisbe, amb la dicció ben clara,
ens n'ha explicat l'origen i el sentit;

el seu reclam no és necessari ara,
mes, si en fem cas, pot ser-nos de profit.

El primer toc, ha estat un cop d'alerta,
cop de batall, amb la paraula certa,
dintre la nau ha ressonat molt bé.

Si no us convoquen per l'ajut als pobres
resultarien falses vostres obres
ja que per Crist és l'únic que cal fer.

Igualada, 30 de setembre de 1994

Josep Rossell i Farré, *Encontres. Poemes*, Igualada 1994, p. 85

Les campanes de l'ermita

Sonen campanes a l'ermita,
moltes campanes sonen ja.
És l'ermita qui les gronxa
i el ventíjol les fa cantar.:

Nang, nang, nang, toca, toca, toquen.
Nang, nang, nang, toca, tocaran.

Les campanes de l'ermita
mai no es cansen de jugar.

Cançó tradicional catalana

Els dos campanars

[...]

Dels romànics altars no en queda rastre,
del claustre bizantí no en queda res:
caigueren les imatges d'alabastre
i s'apagà sa llàntia, com un astre
que en Canigó no s'encendrà mai més.

Com dos gegants d'una legió sagrada
sols encara hi ha drets dos campanars:
són los monjos darrers de l'encontrada,
que ans de partir, per última vegada,
contemplen l'enderroc de sos altars.

Són dues fomidables sentinelles
que en lo Conflent posà l'etemitat;
semblen garrics los roures al peu d'elles;
les masies del pla semblen ovelles
al peu de llur pastor agegantat.

Una nit fosca al seu germà parlava
lo de Cuixà: -Doncs, que has perdut la veu?
Alguna hora a ton cant me desvetllava

i ma veu a la teva entrelligava
cada matí per beneir a Déu.

- Campanes ja no tinc -li responia
lo ferreny campanar de Sant Martí-
Oh!, qui pogués tornar-me-les un dia!
Per tocar a morts pels monjos les voldria;
per tocar a morts pels monjos i per mi.

[...] - Caurem plegats -lo de Cuixà contesta-

Jo altre cloquer tenia al meu costat;
rival dels puigs, alçava l'ampla testa,
i amb sa sonora veu, dolça o feresta,
estrafeia el clarí o la tempestat.

[...] Vaig ajeure'm també: d'eixes altures
tu baixaràs a reposar amb mi,
i ai!, qui llaura les nostres sepultures
on foren Sant Miquel i Sant Martí-.

Aixís un vespre els dos cloquers parlaven;
mes, l'endemà al matí, al sortir lo sol,
recomençant los càntics que ells acaben,
los tudons amb l'heurera conversaven,
amb l'estrella del dia el rossinyol.

Somrigué la muntanya engallardida
com si estrenas son verdejant mantell;
mostra's com núvia de joiells guarnida;
i de ses mil congestes la florida
blanca esbandí com taronger novell.

Lo que un segle bastí, l'altre ho aterra,
mes resta sempre el monument de Déu;
i la tempesta, el torb, l'odi i la guerra
al Canigó no el tiraran a terra,
no s'esbrancaran l'altívol Pirineu
Jacint Verdaguer, epíleg de Canigó, 1886

Últim comunicat de Mn. Ignasi Mora

«Hom està ja iniciant en aquests dies la restauració de l'espadanya i, amb els permisos necessaris, tenir enllestit el projecte a inicis de l'any 2013.

Les cinc campanes, ja restaurades, estan exposades des de fa uns dies al temple parroquial, a fi de que els fidels i visitants les puguin contemplar de prop, i gaudir de la seva bellesa i disseny. Aquestes restaran al peu del presbiteri fins passades les festes de Nadal.

Les campanes faran la seva missió en una ciutat com Barcelona, la qual viu sovint la vida d'anonimat, i alhora necessita l'escalf i la presència d'aquests

sons de companyia, de festa i d'esdeveniments. Aquestes ens han de recordar la vida social i religiosa, i sentir-nos ciutadans i habitants de la nostra terra.

Recordem que les campanes, en el seu moment històric, varen ser beneïdes i batejades amb un nom concret. Per això convidem a tota l'assemblea parroquial i a tots els amants de la cultura i de la vida social a fer-se presents en la Diada litúrgica d'Acció de gràcies. Serà, si Déu vol, el dia 29 de desembre d'enguany, a les 19.30h. del vespre a la Basílica de Santa Marta del Mar. El P. Abat de Montserrat presidirà la celebració d'Acció de gràcies amb l'Eucaristia i el primer repic inaugural. Des d'ací agraïm tot el que el monestir ens ha ajudat en el projecte i preparació.

Penso que el projecte que estem apunt de inaugurar serveixi per a recordar un esdeveniment important que l'Església celebra enguany: L'ANY DE LA FE. Que Aquell que és LA LLUM DELS POBLES "Lumen Gentium" pugui fer present la seva veu des de la bellesa dels repics musicals al servei del poble fidel i ciutadà i en comunió amb tants d'altres homes i dones de bona voluntat amb els qui ens sentim germans i que fan possible a entonar l'harmonia de l'amor i de la pau -un nou cant del Nadal- a la generació del segle XXI.

Vull agrair a tots els membres de la Junta parroquial que des del primer dia han fet tot el possible per a fer realitat aquest projecte i amb el qual en donem junts gràcies a Déu». Així el bon Mn. Mora acabà el seu comunicat i com els sons harmoniosos de les seves campanes, la seva ànima ascendí a les altures de l'eternitat el dia primer de l'any del Senyor 2013.

Reportatge fotogràfic de Santa Maria del Mai i la Catedral

